

עיון חדש בשמ"א ט"ז-י"ז

א. הסתירות בין שני הפרקים

הקורא את פרקים ט"ז-י"ז בשמואל א' מתקשה להבין כיצד ניתן לקיים את שני הסיפורים בעת ובעונה אחת. לכאורה, המסופר בפרק י"ז סותר את הנאמר בפרק ט"ז, או לפחות אינו מתיישב עמו. להלן חלק מן הקשיים המתעוררים מהשוואת הפרקים:

פרק י"ז	פרק ט"ז
יב הכתוב מציג בשנייה את משפחת ישי	א, ט הכתוב מספר על ישי ובניו
כ דוד נמצא בבית לחם עם הצאן	כא דוד מתמנה לנושא כלי שאול
נה שאול אינו מכיר את דוד ואת מוצאו	יט שאול יודע מיהו דוד ומיהו אביו ישי
לג דוד נער שאין לו ניסיון מלחמה	יח דוד מכונה איש מלחמה וגיבור חיל
כח אליאב גוער בדוד כאילו היה ילד קטן וחסר מעמד	יג אליאב נוכח במשיחת דוד

בגלל קשיים אלה ואחרים, טוענים החוקרים שיש שתי מסורות שונות בדבר ראשיתו של דוד: מסורת אחת מציגה את דוד כמי שנכנס לבית המלוכה בזכות נגינתו, שהשקיטה את רוחו של שאול, ומסורת שנייה מציגה אותו כמי שהגיע למלוכה בעקבות ניצחון מזהיר על אויב אימתני.¹ עורך הספר ניסה במידה מועטה לשלב בין המסורות (על כך בהמשך) אבל השאיר את הניגודים הבולטים.² לדוגמה, החוקרים טוענים שלא ייתכן שאליאב יגער בדוד לאחר שנמשח למלך או לאחר שנתמנה לנושא כליו של שאול. ברגע שנתמנה דוד לנושא כליו של שאול, אנו מצפים שיהיה לצד שאול בעמק האלה, ולא ירעה את צאן אביו בבית לחם. הבנה דומה מתבססת בעיקר על נוסח B של תרגום השבעים. בנוסח זה חסרים הפסוקים הבאים בפרק י"ז: יב-לא, מא, נ, נה-נח. פסוקים אלו כוללים את הצגתה המחודשת של משפחת ישי, ומסופר בהם על שליחותו של דוד לאֶחיו, על כך שדוד רואה את

1. ש' בר-אפרת, פירוש לשמואל א', **מקרא לישראל**, תל אביב תשנ"ו, עמ' 220-219.

2. ראה: 295-296, 303, P.K. McCarter, Samuel I, *Anchor Bible*, New York 1980.

גלית ושומע על הפרס המוצע למי שיכהו, על גערת אליאב, ועל שיחת שאול עם אבנר על אודות זהותו של דוד. רוב הפסוקים שהושמטו בתרגום השבעים סותרים פסוקים בפרק ט"ז או חוזרים עליהם ללא צורך ברור, ולכן גרסתו הקצרה של תרגום השבעים מתאימה יפה לפרק ט"ז. יש חוקרים הטוענים שנוסח השבעים הוא הנוסח המקורי, ויש הטוענים שהנוסח המקורי תוקן בתרגום השבעים והושמטו ממנו קטעים המעוררים קשיים.³

לאור הקשיים והסתירות שצוינו לעיל, מציע א' אלטר לפרש את היחס בין הפרקים כך:⁴

שתי גירסאות אלה אינן רק פונקציות של אופיו של דוד, אלא גם של הצורה שבה עלינו להבין את בחירתו למלך. בדיווח הראשון, בחירתו היא אבסולוטית. זוהי בחירה אלוהית חד-משמעית... שהיא מוענקת לו כמתת, או כגורל... בדיווח השני, דוד, בפעולה אמיצה, מבטיח לעצמו את דריסת הרגל הראשונה בדרך מן הצאן אל כתר המלוכה... כאן, במקום הרוח הצולחת על דוד, אנו רואים איש צעיר המתקדם בזכות תושייתו, עוז רוחו, והאינסטינקטים המהירים שלו, וגם בזכות כשרונו הרטורי... ללא שתי גירסאות אלה על ההתחלות של דוד ועל דרישתו להכיר בו כמלך חוקי, המחבר היה מגלה פחות ממה שהיה לדעתו האמת כולה על הנושא שלו.

אלטר מציג אפוא את שני הסיפורים על עלייתו של דוד כסותרים זה את זה, אבל, באופן פרדוקסלי, גם כמשלימים זה את זה. ה'אמת' ההיסטורית אינה מעסיקה אותו; ה'אמת' הספרותית היא החשובה, והיא יכולה להיות מורכבת מ'עובדות' סותרות. על פי דבריו, אין קשר מהותי בין שני הפרקים, וגם אין כל צורך בכך. בספרות: "כמעט כל אמירה ניתנת, למעשה, לפירושים מנוגדים" (עמ' 174). ובמקרא, הדבר דומה ל"מונטאז' של נקודות תצפית" (עמ' 175).

האם תשובתו של אלטר מספקת? מצד אחד, היא מאפשרת התבוננות בדוד מזוויות שונות, ומעודדת תפיסה מורכבת של הדמות המיוחדת הזאת. מצד שני, היא אינה עונה על הציפייה של הקורא להתאמה בין שני סיפורים בתוך רצף ביוגרפי אחד. מה עוד, שהמקרא עצמו מתייחס לחלק מן הבעיות. בפסוק יב בפרק י"ז כתוב: "ודוד בן איש אפרתי הזה...". הכינוי "הזה" רומז כנראה לאותו איש, ישי, שנזכר בפרק הקודם. לגבי מיקומו של דוד, מספר המקרא: "ודוד הלך ושב מעל שאול לרעות את צאן אביו..." (י"ז, טו). פסוק זה מתאר את דוד הנמצא לסירוגין בבית אביו ובבית שאול; בפרק י"ז נמצא דוד בבית לחם, ואביו שולח אותו אל אחיו הנמצאים במערכה.

3. על הדעות השונות ראה: ש' אברמסקי ומ' גרסיאל, **עולם התנ"ך, שמואל א**, תל אביב 1993, עמ' 154.

4. א' אלטר, **אמנות הסיפור במקרא**, תל אביב 1988, עמ' 172-173.

אך אי אפשר להסתפק בהרמוניזציה המוצעת לעיל; עדיין נשארנו עם הקושי המהותי ביותר: האם שאול הכיר את דוד, כמי שניגן לו ונשא את כליו, או שהיה בשבילו אדם זר, כפי שמסתבר מפסוקים נה-נח בפרק י"ז? ביחס לשאלה האחרונה, ננסה להציע גישה מורכבת, כמו זו של אלטר, אך בלי לקיים דבר והיפוכו.

ב. הזיקות הספרותיות בין שני הפרקים

לפני שננסה ליישב את הקושי הנזכר, נעמוד על הזיקה האמיצה בין פרקים ט"ז-י"ז, וזאת על ידי השוואה ספרותית בין הפרקים. לאחר הוכחת הזיקה, נציע דרך אלטרנטיבית להסביר וליישב חלק מן הסתירות.

1. השורש רא"י מופיע כמילה מנחה בשני הפרקים:⁵

פרק ט"ז	פרק ט"ז	פרק ט"ז
כד בְּרֵאוֹתֶם אֶת הָאִישׁ.	א כִּי רָאִיתִי בְּבָנָיו לִי מֶלֶךְ.	
כה הָרֵאִיתֶם הָאִישׁ הַעֲלֶה הַזֶּה.	ו וַיֵּרָא אֶת אֱלִיאָב.	
כח כִּי לְמַעַן רְאוֹת הַמִּלְחָמָה.	ז אֵל תִּבֹּט אֶל מְרָאֵהוּ...	
מב וַיֵּרָא אֶת דָּוִד וַיִּבְזְהוּ כִּי הִיָּה נָעַר	ב כִּי לֹא אֲשֹׁר יֵרָאָה הָאָדָם...	
וְאֲדַמְנִי עִם יָפָה מְרָאָה.	ג כִּי הָאָדָם יֵרָאָה לְעֵינָיו	
נא וַיֵּרָאוּ הַפְּלִשְׁתִּים כִּי מֵת גְּבוּרָם.	ד וְהָ יֵרָאָה לְלִבָּב.	
נה וְכָרְאוֹת שָׂאוֹל אֶת דָּוִד.	ה וְטוֹב רָאִי.	
	ו רָאוּ נָא לִי אִישׁ מִיֵּטִיב לְנַגֵּן.	
	ז הִנֵּה רָאִיתִי בְּנִי לִישִׁי.	

תן דעתך לדמיון בין ט"ז, ז לבין י"ז, מב - פסוקים הדומים בניסוחם: שמואל, הרואה את אליאב, נצטווה על פי הדיבור: "אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו כי מאסתהו". על גלית נאמר: "ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו" כי היה נער". שמואל וגלית מגיבים על המראה החיצוני של הזולת, אך בצורה הפוכה; שמואל מעריך את אליאב על קומתו ויפיו, וגלית מזלזל בדוד על יופיו הנערי ("כי היה נער ואדמני עם יפה מראה"). למרבה האירוניה, שמואל הנביא וגלית הפלשתי נופלים באותו פח: הם מסתכלים רק במראה החיצוני, ואינם רגישים לפנימיותו של האדם העומד מולם.⁷ בשני המקרים הראייה קשורה להתאמת

5. דווקא בחלק מן הפסוקים שהושמטו השבעים מופיע השורש רא"י.

6. אולי יש משחק מילים בין "ויבזהו" לבין "גם בזה לא בחר ה'" (ט"ז, ח, ט).

7. גם עלי הכהן שגה שגיאה דומה ביחס לחנה.

האיש למלוכה. אליאב הנערץ אינו ראוי למלוך, ואילו דוד הנבזה ראוי למלוכה.⁸ קשר נוסף בין ה'ראיות' הוא ביחס לשאול. בפרק ט"ז מבקש שאול שיחפשו לו מנגן ("ראו נא לי איש מיטיב לנגן"), והוא מרוצה מאוד מהתוצאה ("ויהבהו מאד"). אבל כאשר מתבונן שאול בדוד בפרק י"ז ("וכראות שאול את דוד") הוא שואל שאלות אשר מביעות חוסר שביעות רצון מאותו אדם (ראה להלן). על ידי שימוש באותו פועל רומז הכתוב שמשהו קרה בין שתי ה'ראיות', משהו שגרם אי נחת למלך.

2. בשני הפרקים שולח ישי משלוחי אוכל:

ט"ז, כ וַיִּקַּח יִשְׁי חֲמֹר לֶחֶם וְנָאֵד יֵין י"ז, יז-יח וַיֹּאמֶר יִשְׁי לְדָוִד בְּנֹו קַח נָא לְאַחֶיךָ וַיִּשְׁלַח אֶחָד וַיִּשְׁלַח בְּיַד וַיִּשְׁלַח אֶחָד וַיִּשְׁלַח בְּיַד אֵיפֶת הַקְּלִיָּא הַזֶּה וַעֲשֶׂה לֶחֶם הַזֶּה... דָּוִד בְּנֹו אֶל שְׂאוּל. וְאֵת עֲשֶׂרֶת חֲרָצֵי הַחֶלֶב הָאֵלֶּה...

לדעת זקוביץ, תפקודו של ישי בשני הפרקים דומה. בפרק ט"ז הוא אינו משתף את דוד בזבח, ונוכח בו רק כששמואל שואל: "התמו הנערים?"; בפרק י"ז הוא אינו שולח את דוד למלחמה לכתחילה, אלא משתמש בו כנער שליח. בשני המקרים מתברר כי טעה ביחסו אל בנו הקטן.⁹ מכל מקום, פרק ט"ז פותח בציווי ה' לשמואל ללכת אל "ישי בית הלחמי", ופרק י"ז מסתיים בתשובת דוד לשאול, "בן עבדך ישי בית הלחמי". למרות שישי אינו חושב לכתחילה כי דוד ראוי למלוך, רומז הכתוב שאותו בן ישי הנמשח בסתר, בבית אביו, מגיע לתחילת הגשמת המלוכה בקרב נגד גלית ובהצגתו המחודשת בפני שאול.

3. בשני הפרקים יש שאילת שלום:

ט"ז, ד-ה וַיֹּאמֶר שְׁלֹם בּוֹאֶךָ. וַיֹּאמֶר י"ז, יח, כב וְאֵת אַחֶיךָ תִּפְקֹד לְשָׁלוֹם... וַיִּשְׁאַל שְׁלֹם. לְאַחֵיו לְשָׁלוֹם.

4. בשני הפרקים פועל העיקרון של "שלושה-ארבעה"¹⁰ ביחס לדוד ואחיו. בפרק

8. לפי המדרש בספרי דברים, פיסקא יז, מהד' פינקלשטיין עמ' 30, שמואל נענש על שהצהיר על עצמו שהוא "הרואה" (שמ"א ט', יט): "אתה הוא רואה? אני מודיעך שאי אתה רואה. אימתי הודיעו? בשעה שאמר לו מלא קרנך שמן ולך אשלחך אל ישי בית הלחמי כי ראיתי בבניו לי מלך... כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב". י' זקוביץ (דוד: מרועה למשיח, ירושלים תשנ"ו, עמ' 42) ממשיך את ההשוואה: שמואל אמר לשאול: "וכל אשר בלבבך אגיד לך" (ט', יט), וה' אומר לשמואל: "וה' יראה ללבב" (ט"ז, ו). לפי גישה זו, ניתן לומר שגם שמואל וגם גלית חוטאים במידת היוהרה, הגורמת להם לראות את המציאות בצורה מעוותת, ושניהם באים על עונשם.

9. י' זקוביץ, הדגם הספרותי שלושה-ארבעה במקרא, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשל"ח, עמ' 44.

10. "יחידה ספרותית או קטע ממנה המעוצבים בדפוסי הדגם הספרותי-מספרי שלושה-ארבעה

ט"ז שלושת אחי דוד, הנקראים בשמם, נדחים, ודוד "הקטן" (ט"ז, יא), נמשח למלך. בפרק י"ז, שלושת האחים הגדולים, הנקראים גם פה בשמם, נשלחים לקרב, ודוד "הקטן" (י"ז, יד) נשאר בבית.¹¹

5. בפרק ט"ז שמואל אומר לישי לקרוא לדוד "כי לא נסב עד באו פה" (פס' יא). בפרק י"ז נאמר על דוד ביחס לאליאב "ויסב מאצלו אל מול אחר" (פס' ל). רק לאחר ששאר הבנים אינם נמצאים ראויים למשיחה, נקרא דוד מן הצאן, ושמואל אינו מוותר על העמדתו לבדיקה. הוא מסרב 'לסוב' עד שדוד יגיע ויבדק. לעומתו, דוד 'סב' מאצל אליאב, אחרי שהלה גוער בו על שירד לראות את הקרב. שמא רומז המספר בניגוד הזה בין אליאב ושמואל כי אליאב מסתייג ממשחתו שלדוד למלך בידי שמואל, והוא מביע את תסכולו בתוכחת סרק. אך דוד אינו מוכן לקבל ממנו תוכחה, והוא פונה לעיסוקיו. בנוסף, אליאב מזכיר את שאול במראהו החיצוני, ושמואל מתרשם ממנו כמו שהתרשם מיופיו של שאול (י', כד), אך כמו שה' מאס בשאול (ט"ז, א), כך הוא מואס באליאב (ט"ז, ז). אליאב מתקשה לקבל את דוד כמועמד למלוכה, וגם שאול מתקשה לעשות זאת בהמשך (בניגוד ליונתן). טענתנו היא שהדבר בא לידי ביטוי כבר בפרק י"ז, בשיחתו של שאול עם אבנר. בעניין זה מטרים אליאב את שאול ביחסו לדוד.

6. בשני הפרקים נאמר שדוד רועה צאן. רעיית הצאן מעסיקה אותו בזמן התרחשותם של אירועים דרמטיים (המשיחה בפרק ט"ז; הירידה לקרב בפרק י"ז). אולם דווקא רעיית הצאן מכשירה את דוד לתפקידו: בטווח הקצר - לעימות עם גלית ("רעה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדב... גם את הארי גם הדב הכה עבדך... ויבחר לו חמשה חלקי אבנים מן הנחל וישם אתם בכלי הרעים..." [לד-מ]), ובטווח הארוך - למלוכה ("אתה תרעה את עמי את ישראל" [שמ"ב ה', ב]).¹²

7. בפרק ט"ז מונה אחד מנערי שאול את תכונותיו של דוד: "ידע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תאר וה' עמו" (פס' יח). התארים "גבור חיל ואיש

(או שלושה + אחד) עשויים ארבעה נדבכים: שלושת הנדבכים (או האיברים) הראשונים חוזרים זה על זה או מונים שלושה אלמנטים שווי ערך ואין בהם בדרך כלל שינוי או התקדמות של ממש מאבר לאבר. באבר הרביעי חל המפנה החרף, השינוי שהוא עיקרה ושיאה של היחידה". זקוביץ (לעיל, הערה 9), עמ' 3.

11. זקוביץ (לעיל, הערה 8), עמ' 43-44.

12. ש' אברמסקי, **מלכות שאול ומלכות דוד**, ירושלים 1977, עמ' 164-166, טוען שרעיית צאן היא אחד הסמנים לכשירותו של מנהיג ומלך. אין כל אזכור לשאול כרועה (אנו מוצאים אותו "בא אחרי הבקר" [י"א, ה]), כלומר חקלאי, אך לא רועה). כאשר מעיד שאול על עצמו "כי נפץ העם מעלי" (י"ג, יא), הוא מודה בכישלונו כרועה, ובהשאלה, בכישלונו כמלך.

מלחמה" נראים כתארים שאינם הולמים נער קטן, כפי שמצטייר דוד בפרק ט"ז. ייתכן שהם גוזמה של נער הרוצה לשכנע את אדוניו.¹³ לענייננו, הם משמשים רקע להתפתחותו של דוד בפרק הבא, שהרי דוד מוכיח בקרב עם גלית שהוא אמנם גיבור חיל ואיש מלחמה. אך, גם תכונת "נבון דבר" מתממשת: "וישמעו הדברים אשר דבר דוד ויגידו לפני שאול ויקחהו" (פס' לא). דוד מנצח את גלית לא רק בזרוע, אלא גם בדיבור, המביע אמונה וביטחון בה: "הוא מדבר מתוך אמונה עמוקה ורוגע פנימי, בלי להתרברב או להגזים בחשיבות עצמו".¹⁴ גם תכונת "ה' עמו" מהדהדת בברכת שאול לדוד "לך וה' יהיה עמך" (פס' לז). מתברר שרוב התכונות שמונה הנער באות לידי ביטוי דווקא בפרק י"ז, בעוד שבפרק ט"ז הן עדיין בגדר פוטנציאל בלבד. בעל ספר שמואל מניח את הבסיס בפרק ט"ז לפריחתו של דוד בפרק י"ז.¹⁵

8. עוד תיאור המהדהד בשני הפרקים הוא הכינוי שמכנה הנער את דוד - "איש תאר". ואכן, דוד מתואר בפרק ט"ז כ"אדמוני עם יפה עינים וטוב ראי" (פס' יב). היופי החיצוני הינו אחד התכונות הרצויות במלך, בבחינת "מלך בפינו תחזינה עיניך" (ישעיהו ל"ג, יז). אולם, בפרק י"ז, מקבלת תכונה זו אופי אחר. דווקא היופי הנערי של דוד מעורר לעג והתנשאות מצד גלית ("ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער ואדמני עם יפה מראה" [פס' מב]). אולי יש כאן מגמה להפחית מחשיבות יופיו של דוד, לעומת יופיו של שאול, מחד, ושל אליאב, מאידך. לא המראה החיצוני הוא העיקר בהשגת המלכות בידי דוד.

לסיכום טענותינו עד כה: פרק י"ז בכללותו מודע לאירועים שתוארו בפרק ט"ז. המחבר השתמש במילים, בביטויים ובמוטיבים דומים, לצורך אריגת שני הפרקים יחדיו. ביחס לשמונה הנקודות שהעלינו לעיל, הוכחנו לא רק שאין סתירה בין הסיפורים, אלא, שיש קשר ואף התפתחות ביניהם. יש תופעות או התנהגויות החוזרות על עצמן, כגון משלוח האוכל של ישי, ויש מעשים ותכונות המובנים טוב יותר לאור הנאמר בפרק ט"ז, כמו גערותו של אליאב וכושרו הרטורי של דוד. ודאי שאין להתכחש להבדלים ולמתחים בין הפרקים, אך אפשר לראות חלק מהם כמשלימים זה את זה, וכמוסיפים עומק לדמויות ולהתרחשויות. דוד, שהגיע לבית

13. **עולם התנ"ך, שמואל א** (לעיל, הערה 3), עמ' 154.

14. J.P. Fokkelman, *Narrative Art and Poetry in the Books of Samuel 2*, Assen 1986, p. 164.

15. מ' גרסיאל מתייחס לאי-ההתאמות בין שני הפרקים, ואינו מנסה לעשות הרמוניזציה ביניהם. יחד עם זה, רואה גרסיאל בסיפור הבאת דוד לחצר שאול "נדבך חיוני בבנינו של ספר שמואל... כהקדמה דחוסה לעניינים אשר יתוארו בהמשך המיכלול הסיפורי" (**ספר שמואל א, עיון ספרותי במערכי השוואה, באנאלוגיות ובמקבילות**, רמת גן 1988, עמ' 119). לפי זה הוא מרחיב את תהודת סיפור זה מעבר לפרק י"ז, ומוצא לכך הדים גם בהמשך הספר.

המלוכה בקלות יחסית בפרק ט"ז, מתמודד עם אתגר קשה יותר במטרה להיכנס כניסה של ממש לתוך בית שאול; הוא חייב להוכיח את עצמו לא רק כנגן, אלא גם כגיבור חיל. אישיותו ויכולתו של דוד מתפתחות לנגד עינינו בפרק י"ז, ומגלמות את המחמאות שקיבל בפרק ט"ז. משיחתו של דוד התרחשה כלאחר יד, לאחר הדחת אחיו, וגם הגעתו לחזית בעקבות אחיו, נראית מקרית, אך אין מקריות בסיפור זה. יד ההשגחה שהתחילה לפעול ולהפעיל את דוד בפרק ט"ז ("וה' עמו"), ממשיכה ביתר עצמה בפרק י"ז ("וה' יהיה עמך"). יחד עם זה, אין להתעלם מן המגמות השונות של הפרקים, כאשר כל מגמה מצביעה על פן אחר בעלייתו של דוד אל כס המלוכה.

בחלק הבא נתייחס לסתירה הבולטת ביותר בין הפרקים, וננסה לפרשה בדרך שהוצגה עד כה.

ג. "בן מי זה העלם"

נפנה לקטע הבעייתי ביותר:

נה וְכִרְאוֹת שְׂאוּל אֶת דָּוִד יֵצֵא לְקִרְאֵת הַפְּלִשְׁתִּי אָמַר אֶל אַבְנֵר שֶׁר הַצָּבָא בֶּן מִי זֶה הַנָּעַר אַבְנֵר וַיֹּאמֶר אַבְנֵר חֵי נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ אִם יִדְעָתִי.
נו וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ שְׂאוּל אֶתָּה בֶּן מִי זֶה הָעַלְמִים.
נז וַיִּכְשׁוּב דָּוִד מֵהַכּוֹת אֶת הַפְּלִשְׁתִּי וַיִּקַּח אֹתוֹ אַבְנֵר וַיְבִאֵהוּ לִפְנֵי שְׂאוּל וְרֹאשׁ הַפְּלִשְׁתִּי בְּיָדוֹ.
נח וַיֹּאמֶר אֵלָיו שְׂאוּל בֶּן מִי אַתָּה הַנָּעַר וַיֹּאמֶר דָּוִד בֶּן עֶבְדְּךָ יְשִׁי בֵּית הַלְחָמִי.

הקטע נחלק לשניים: בסצנה הראשונה, בזמן שדוד יוצא לקראת גלית, שאול ואבנר תוהים מיהו הנער, ושאל מצווה את אבנר לבדוק את העניין. בסצנה השנייה, בשוב דוד מן הקרב, מביא אותו אבנר לשאול. שאול חוקר אותו בדבר אביו, ודוד משיב. כאמור, קטע זה סותר את הנאמר בפרק ט"ז, פסוק יט: "וישלח שאול מלאכים אל ישי ויאמר שלחה אלי את דוד בנך אשר בצאן"¹⁶. המפרשים המסורתיים נחלקים לשתי קבוצות ביחסם לסתירה: לפי הצעה אחת, רוח רעה השכיחה משאול את זהות דוד (רי"ד), ואבנר לא רצה לבייש את שאול באמרו לו את האמת שהייתה ידועה לשניהם ('דעת מקרא'). ההצעה השנייה היא שאין כוונת שאול לברור זהותו של דוד בלבד. לפי מדרש שמואל (כ"ב, א), שאול רצה לברר את מוצאו של דוד, כדי לדעת אם הוא מבית פרץ, העתיד למלוך, או מבית זרח, שאינו מיועד למלוכה, ורק שופטים יצאו ממנו.

16. מ' ליבטאג מציע שבחירת דוד למנגן התרחשה לאחר קרב גלית. ראה: 'עד היכן דברי שמואל?', **עלון שבות** 122, תשמ"ח, עמ' 133-134. הוא מיישב את הסתירות בין פרק ט"ז לפרק י"ז על פי שיוכם לגד ולשמואל. ראה שם, עמ' 126-137.

כל אחת מהשיטות האלה נתקלת בקושי אחר. מצד אחד - אין זכר לרוח רעה שפקדה את שאול באותו מעמד, וגם אם הייתה, לא נאמר בשום מקום שהיא התאפיינה בשכחה. מצד שני - הדעה המדרשית דחוקה, משום שדוד כבר הוצג לפני שאול כבן ישי, ואם מבקש שאול מידע נוסף (שמשמעותו אינה נזכרת עד כה בתנ"ך), היינו מצפים שהדבר ייאמר במפורש. גם תשובתו של דוד אינה מוסיפה מידע שלא היה ידוע על פי פרק ט"ז.

לפני שנציע פתרון אחר, נעלה מספר שאלות נוספות: מדוע מקדיש המקרא מספר רב יחסי של פסוקים לבירור זהות דוד? מדוע מוזכר גם העיתוי של הבירור הראשון, וגם העיתוי של הבירור השני? מדוע אין אבנר מבצע את פקודת שאול, ובמקום זאת הוא מביא את דוד אליו?

דומה שכל הקטע אפוף מסתורין. שאלה העולה באופן חריף היא, הייתכן ששאול ישלח אדם לקרב גורלי בלי לדעת את שמו? האם באופן ראלי, יזכרו גם המלך וגם שר צבאו לברר את זהותו של נציגם רק לאחר שכבר יצא בדרכו לעימות, ויגלו את התשובה לשאלתם רק לאחר סיומו הסופי? גם אם ניחס את פרק ט"ז למסורת שלא הכירה את פרק י"ז, נתקשה להאמין ששאול שולח אדם אנונימי להתעמת עם גלית. נראה לנו, אם כן, שאין לקבל את התזה ששאול כלל לא הכיר את דוד כששלח אותו לחזית. החזרה המשולשת "בן מ" במרווח של ארבעה פסוקים מצביעה לדעתנו על התייחסות מעמיקה יותר לזהותו של דוד מצד שאול ואבנר, ולזה התכוון כנראה גם המדרש. גם קביעת הכתוב שראש הפלשתי ביד דוד, מיד אחרי שנמסר שדוד הביא אותו לירושלים (פס' נד),¹⁷ מצביעה על מִמד אחר לנוכחות ראש הפלשתי במפגש המשולש הזה. כיצד יש לפענח את כל התיאור המתמיה הזה?

בניסיון להבין את כוונת הכתובים, יש לבדוק אם יש תיאורים אחרים במקרא הדומים לקטע הנידון. ואכן, יש לפחות עוד שני מפגשים שבהם הדמויות תוהות מהי זהות הזולת: מפגש יעקב והמלאך (בראשית ל"ב, כח-לב) ומפגש מנוח והמלאך (שופטים י"ג, יז-כג). נראה שהמקור הראשון דומה יותר לשלנו, כי יש בו אלמנט של מאבק. באמצע עלילה ראליסטית, מתעמת יעקב עם "איש", וכל דמות שואלת את חברתה לשמה: "מה שמך... הגידה נא שמך... למה זה תשאל לשמי...". השאלות סובבות סביב נושא הזהות, משום שכאן נקבעת זהותו האמתית של יעקב כישראל, ודווקא ה"איש" המייצג את עשו, לדעת המדרש,¹⁸ מכריז על שינוי השם. ברור שמדובר באירוע נסי, המופקע מכללי המשחק הארציים, למרות שהתורה אינה

17. אזכור ירושלים פה קשה. לפי פירוש 'דעת מקרא', מעשה זה נעשה אחרי שדוד פגש את שאול, ומדובר בירושלים שנפלה בחלקו של יהודה, שהייתה עיר פרזות, בניגוד ל"יבוס" שהייתה עיר בצורה בנחלת בנימין.

18. וישלח פרשה ע"ז ג, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 912.

מצהירה על כך במפורש. גם אצלנו, בירור זהותו של דוד מוצג במונחים שהם כביכול מציאותיים, אך, למעשה, אינם תואמים את המציאות כפי שאנו מכירים אותה. הסיטואציה, התפאורה, הדמויות, כאילו נוהגות בצורה נורמלית, אבל בכל זאת, מתחת לפני השטח, מתרחשת דרמה אחרת: דווקא בעיתוי הזה, עם יציאת דוד לקרב, מתחילים שאול ואבנר לתפוס, כי מדובר כאן לא רק במאבק בין דוד וגלית, אלא גם בין דוד ושאול. אולי בגלל זה נמנע אבנר מלשאול את דוד ישירות בן מי הוא, כמו שציווהו שאול, כי העימות הישיר חייב להתקיים בין המלך הנוכחי לבין המלך העתידי (על פי פרק ט"ז).¹⁹ אבנר מחכה לסוף הקרב כדי להעמיד את דוד בפני שאול, כדי שהמלך עצמו ישאל את השאלה. בירור זהותו של דוד הוא ניסיון לתהות על קנקנו, להעריך את מידת האיום שהוא מהווה לבית שאול, ואריכותו היחסית של הבירור מצביעה על חשיבותו. יש תחושה ששאול ואבנר כאילו מגששים באפלה, בניסיון להגדיר לעצמם מיהו אותו נער עבורם ("בן מי זה... חי נפשך המלך אם ידעתי. שאל אתה בן מי זה העלם.²⁰ בן מי אתה הנער"). ציון שני הזמנים ("וכראות שאול... וכשוב דוד...") מרמז על תהליך שעוברים שאול ושר צבאו בקליטת מהותו של דוד.²¹ דוד משיב לשאול כאשר ראש הפלשתי בידו, ואותו ראש הוא החוצץ ביניהם. בזכות מפלת גלית יזכה דוד לטפס מעלה, ושאול, וגם אבנר, ירדו מטה. קביעת זהותו של דוד כבן ישי מחזירה אותנו לפרק הקודם, שבו נמשח למלך בקרב אביו ואחיו. הבהרת ייחוסו של דוד בעיתוי זה מציינת את פרשת הדרכים שדוד עומד בה, כמו שהחלפת שמו של יעקב לישראל סימנה את גורליותה של אותה השעה בחיי יעקב. דוד, המזוהה כבן ישי בפרק ט"ז, מזדהה שוב, לאחר הניצחון הגדול, וייחוסו מקבל משמעות גורלית.

כמו ההתבוננות במדרש, גם הבנה זו מכוונת את הקורא לחפש משמעות עמוקה לטקסט מעבר למה שנראה במבט ראשוני. הקשיים בהבנת הכתוב כפשוטו (וכפי שציינו, גם ללא זיקה לפרק ט"ז), מכריחים את הקורא לבחון את כל הקטע בדרך לא שגרתית, בדומה לאופן קריאתנו בנוגע ליעקב ולמלאך. גישה זו לוקחת בחשבון את המצבים הפסיכולוגיים של הגיבורים, את ההקשר הכללי, ואת הרמזים הדקים של הטקסט. מוצעת כאן התפיסה ששאול הכיר תחילה את דוד כנושא כליו וכמנגן,

19. בדרך כלל אין שאול מכונה "מלך" אלא "שאול". הכינוי "המלך" בא בפרק י"ז רק בדברי איש ישראל על הפרס שיינתן למי שיכה את גלית. אולם בפסוק נז, בדיון על זהותו של דוד, מופיע הכינוי "המלך" בדברי הכתוב, וזאת כדי להבליט שמתנהל כאן מאבק על המלוכה.

20. פוקלמן (לעיל, הערה 14) משער כי השימוש הנדיר במילה "עלם" (המופיעה רק עוד פעם אחת בכל המקרא) מכון ליסוד הנעלם, המסתורי, בזהותו של דוד ובייעודו (עמ' 192, הערה 75).

21. פוקלמן, שם, עמ' 191. הוא מציע שהשבועה של אבנר "חי נפשך המלך" מטעימה, שנפשו של המלך תלויה בנער הזה.

אולם לאחר מכן הכירו מחדש כלוחם נועז. המקרא מטעים שאינה דומה התוודעותו של שאול לדוד בפרק ט"ז, שהיא כולה אהבה והערצה, להתוודעותו של שאול לדוד בפרק י"ז, שהיא הססנית, ואולי אף חשדנית. שתי ההתייחסויות של שאול לדוד, כאהוב וכשנוא, מושרשות עמוק בתוך נפשו של שאול, ומוטרמות כבר בהיכרויותיהם הראשוניות. בראשית הייתה האהבה, אבל עם התפתחות העלילה וחשיפת אישיותו של דוד, היתוספו לה קנאה ושנאה.

ד. דוד מול שאול - לקיחת החנית

בהמשך הדברים, בפרק כ"ו, שוב דורשים שאול ואבנר מדוד להזדהות, ואפשר לראות בכך סגירת מעגל שנפתח בפרק י"ז. שם התוודע שאול לראשונה אל דוד כלוחם וכמי שמהווה איום על מלכותו, ואילו בפרק כ"ו נפרדות דרכיהם לעד, על רקע חשדות הדדיים. ישנם קשרים סגנוניים נוספים בין שני הפרקים:

פרק י"ז	פרק כ"ו
ג וּפְלִשְׁתִּים עֹמְדִים אֶל הַהָר מִזֶּה וְיִשְׂרָאֵל עֹמְדִים אֶל הַהָר מִזֶּה וְהִגִּיא בֵּינֵיהֶם.	יג וַיַּעֲבֹר דָּוִד הָעֵבֶר וַיַּעֲמֵד עַל רֹאשׁ הַהָר מֵרַחֵק רַב הַמְּקוֹם בֵּינֵיהֶם.
ד וַיֵּצֵא אִישׁ הַבָּנִים...	
ח וַיַּעֲמֵד וַיִּקְרָא אֶל מַעֲרַכַת יִשְׂרָאֵל.	יד וַיִּקְרָא דָּוִד אֶל הָעָם וְאֵל אַבְנֵר בֶּן נֵר.
מה אַתָּה בָּא אֵלַי בְּחָרָב וּבְחָנִית.	יב וַיִּקַּח דָּוִד אֶת הַחָנִית.
נה חִי נַפְשְׁךָ הַמֶּלֶךְ אִם יָדַעְתִּי.	יב וַאֲיֵן רֹאֵה וַאֲיֵן יוֹדַע.

בנוסף, אנו מוצאים גם בפרק כ"ו צרור שאלות, אבל הפעם ברשימה שונה. דוד פונה לאבנר בשאלה מתריסה: "הלוא תענה אבנר?" אבנר משיב בשאלה: "מי אתה קראת אל המלך?" דוד אינו מוכן הפעם להשיב, אלא ממשיך בשלו, ברצף שאלות אירוניות (פס' יד-טו). לבסוף גם שאול פונה לדוד בשאלה: "הקולך זה בני דוד?". שלא כמו בפרק י"ז, שאול מזהה הפעם את דוד: "ויכר שאול את קול דוד" (פס' יז). בשאלתו יש הד למה ששאל בפרק י"ז: "בן מי אתה הנער?". ניתן לראות פה החלפת תפקידים: דוד השואל, ואבנר ושאל הנשאלים.

בעמידתו על ההר שמנגד דומה דוד מבחינות מסוימות לגלית, המאתגר את יריביו, וייתכן שכך הוא מצטייר בעיני שאול וחייליו. אך במקום לחרף ולגדף את שאול ואת אלוהיו, דוד מוכיח את אבנר ואנשיו על שלא שמרו היטב על מלכם; בכך מייצג דוד את היפוכו של גלית.²² שלא כמו בפרק י"ז, שבו נשאל דוד על מוצאו, כאן

22. דוד האשים את גלית בחירוף "ה' צבאות אלהי מערכות ישראל". עכשיו מאשים דוד את שאול שהוא מכריח אותו לעבוד אלוהים אחרים (כ"ו, יט). בהאשמות אלה רומז דוד להשוואה מסוימת בין גלית ושאול. דומה שהפרק מותח קווי דמיון בין דוד וגלית מחד, ובין שאול וגלית מאידך.

דוד הוא השואל הראשי, 'המתחקר' את אבנר ומאשימו ברשלנות. החנית של גלית כבר אינה מאיימת עליו, אבל חניתו של שאול מסכנת את חייו, והוא חייב לקחת אותה כדי להוכיח לשאול שאין בכוונתו לפגוע בו.²³ כפי שלקח בעבר את חרביו של גלית, כך הוא לוקח בהסתר את חניתו של שאול. הכתוב רומז שבמקום להיאבק נגד האויב האמתי של ישראל, נאלץ דוד להגן על עצמו מפני האיום של אבנר ושאול.

פוקלמן מציין שאבנר נכשל בזיהוי דוד בפרק זה, כפי שנכשל בזיהוי בפרק י"ז.²⁴ כישלונותיו של אבנר הולכים ומצטברים: כישלונו העיקרי בפרק י"ז היה בחוסר האונים שלו, כשר צבא, להתעמת עם גלית או לפחות למצוא את האדם המתאים לעימות. אי-זיהוי של דוד ("חי נפשך המלך אם ידעת") הוא ביטוי לחוסר ידיעה כללי יותר, קושי בניהול קרב נגד אויב מפחיד ומיוחד. בפרק כ"ו הכישלון צורם עוד יותר: אי-זיהוי של דוד הפעם מורה על חוסר יכולתו לבצע את התפקיד העיקרי המוטל עליו, שמירת שאול וחייליו.

בפרק י"ז, דוד היה הנמרץ, הנער הנועז המוכן לקחת על עצמו סיכונים גדולים, והזוכה לפופולריות רבה בסוף המערכה. בפרק כ"ו דוד, הגבר, נוקט שוב פעולה נועזת, אבל הוא מאוים וחייב לברוח ממקום למקום ולהוכיח את נאמנותו לשאול. ההבטחות והתקוות, שנראו בפרק י"ז אמתיות כל כך וניתנות להגשמה, נגוזו, ודוד, למרבה האירוניה, משחק כעת את תפקידו של גלית מול שאול ואבנר. המגמה הזאת מתעצמת בפרק כ"ז, שבו דוד מצטרף לאכיש מלך גת (גלית, כזכור, היה מגת). רק עם מותו של שאול יוכל דוד להתחבר שוב למערכות ישראל, ולהילחם את מלחמותיהם.

לסיכום, במאמר זה הוצגה הגישה המכונה אינטרטקסטואליות מקראית, ועניינה יחסי הגומלין בין טקסטים מקראיים שונים.²⁵ השווינו בין פרקים סמוכים, בין פרקים רחוקים זה מזה מספר אחד ובין פרקים מספרים שונים, והבהרנו את הזיקות ביניהם. דווקא מתוך האמונה שהכול ניתן 'מרועה אחד', יש הצדקה להביט במקור אחד, בציפייה שהוא ישפוך אור על מקור אחר ויוסיף זוויות ראייה חדשות על המתרחש. כל מקור מציג אמנם מבט מיוחד משלו, אבל הוא גם חלק אינטגרלי ממכלול גדול.

23. לקיחת החנית מסמלת גם את נטילת המלוכה. השווה שמ"א י"ח, י-יב.

24. פוקלמן (לעיל, הערה 14), עמ' 544.

25. ראה זקוביץ, **מבוא לפרשנות פנים-מקראית**, אבן יהודה 1992, במיוחד ההקדמה, עמ' 9-11.